KEURUU

OPETUSHALLITUS RAHOITTAA HANKETTA

Tiivistys Keuruulla toteutettavasta lukutaitotyöstä

”Lukeminen on yksi niistä mahtavista lahjoista mitä voimme antaa lapsillemme.”

Kansallinen lukutaitostrategia 2030

Visio: Suomi maailman lukutaitoisin maa vuonna 2030

Missio: Lukeva elämäntapa tasa-arvon, sivistyksen ja hyvinvoinnin perusta

Kolme suuntaviivaa:

1. Luodaan ja vahvistetaan lukutaitotyön rakenteita.
2. Vahvistetaan monilukutaito-osaamista.
3. Innostetaan lukemaan ja monipuolistetaan lukutaitoa.

Lukeva Keuruu -hanke

- Elokuun 2025 alusta vuoden 2026 loppuun (hankekoordinaattori 1.11.26 asti)
- Opetushallituksen rahoittama
- Tavoitteena luoda Keuruulle lapsia ja nuoria koskeva lukutaitosuunnitelma → lasten ja nuorten lukutaitoa seurataan ja kehitetään pitkällä tähtäimellä
- Pääpaino varhaiskasvatuksessa ja kouluissa, mutta myös vapaa-ajan lukemista tarkastellaan ja pyritään kehittämään.
- Lukutaitosuunnitelma luodaan jo olemassa olevia hyviä rakenteita ja käytäntöjä hyödyntäen.
- Ydin:
  - monilukutaito
  - kielitietoisuus
  - lukuilo

  → lukevan kulttuurin rakentaminen

  → suunnitelmallinen lukutaitotyö

Selvityksen taustalla

- Vierailut varhaiskasvatuksen ja koulujen eri toimipisteissä, Kipinällä, nuorten työpajalla ja perhekeskus Seipossa
- Keskustelut yksiköiden yhteyshenkilöiden sekä kansalaisopiston suunnittelijaopettajan ja kirjaston lasten ja nuorten kanssa tehtävästä yhteistyöstä vastaavien työntekijöiden kanssa
- Loppuvuodesta 2025 lähetetyt kyselyt
  - Varhaiskasvatuksen työntekijät
  - Luokan- ja erityisluokanopettajat
  - Aineenopettajat
  - Lasten ja nuorten huoltajat varhaiskasvatuksesta lukioon
  - Oppilaat 2. vuosiluokasta ylöspäin
- Lähdekirjallisuus

Ensimmäisiä huomioita

- Lukutaitoa ei seurata systemaattisesti kaupungin tasolla (esim. valtakunnalliset kokeet).
- Kouluilla laajasti käytössä Digilukiseula, mutta siitä ei tilata laajempaa dataa.
- PISA- ja PIRLS-tutkimukset:
  - Lukutaito heikentynyt merkittävästi
  - Erinomaisia lukijoita entistä vähemmän ja heikkoja entistä enemmän
  - Välttävän (taso 2) lukutaidon alapuolella useampi kuin joka viides 9.-luokkalainen (21,4 %)
  - Sosioekonomisen taustan yhteys lukutaitoon kasvanut → yksi vahvimmin osaamisen vaihtelua selittävistä taustatekijöistä

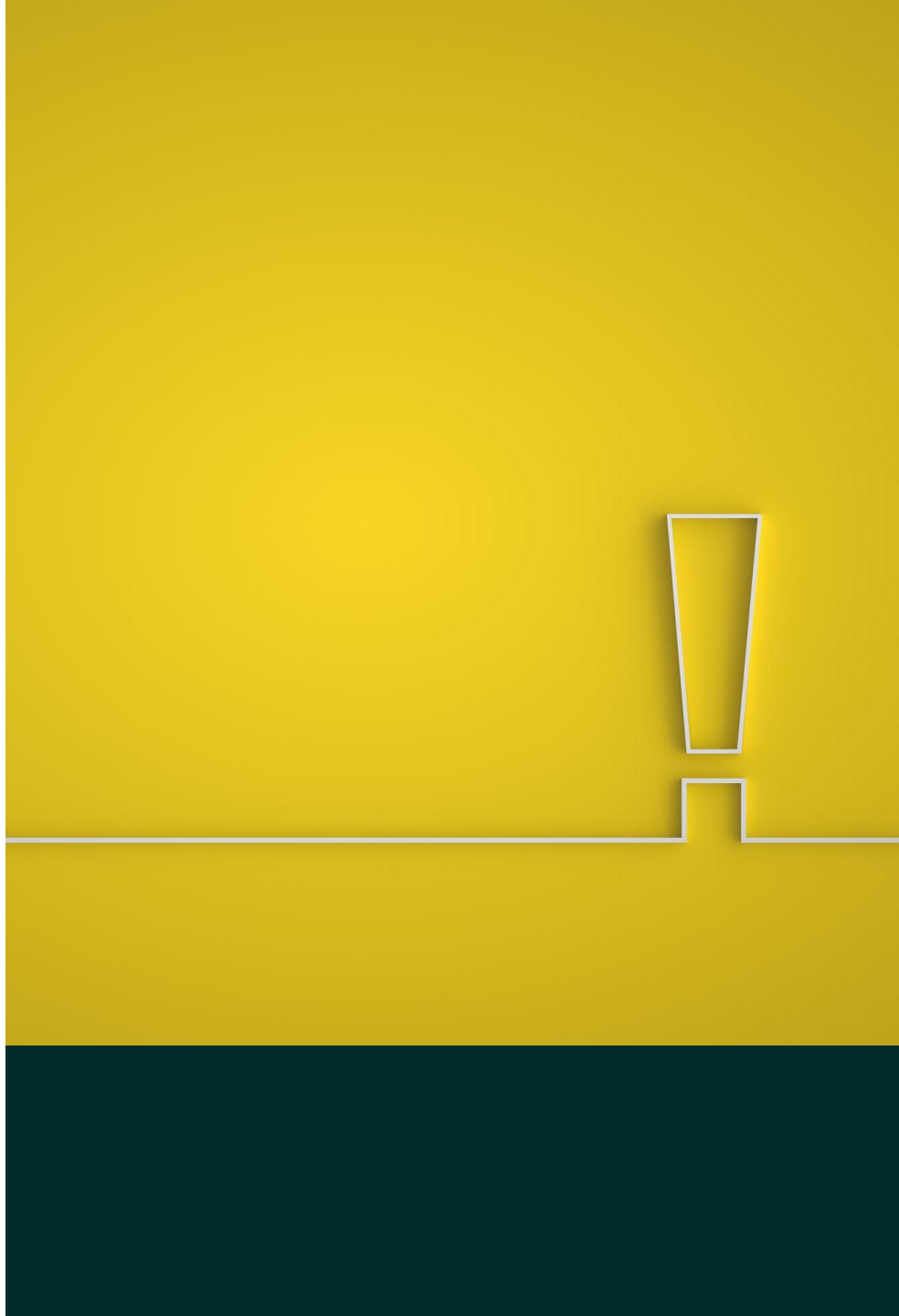

Varhaiskasvatus

- kyselyyn vastasi 11 henkeä → kyselyn tuloksia ei voida pitää yleistettävinä, joskin vastaukset tukivat haastatteluissa esiin tulleita huomioita
- lukivalmiuksien kehittäminen ja kirjallisuuskasvatus monella tavalla läsnä päiväkodeissa
- toiminnassa hajontaa ja paljon ryhmäkohtaisia eroja
- PIRLS-tutkimus
  - varhaisilla lukemisen kokemuksilla yhteys myöhempään lukutaitoon
  - useammalle kuin joka neljännelle lapselle ei lueta kirjoja kotona säännöllisesti
  - varhaiskasvatuksen rooli systemaattisena varhaisten lukemisen kokemusten ja lukemista edistävien toimien tarjoajana merkittävä (varhaiskasvatuksessa vietetty aika myös lisääntynyt)

Varhaiskasvatus: suurimpia esille tulleita haasteita

- kielitietoinen toiminta ja sen kehittäminen
- työajan riittämättömyys (esim. yksilöllisten tarpeiden huomioimisessa ja kirjallisuuskasvatuksen kehittämisessä)
- lasten kielelliset haasteet puheen tuotossa ja ymmärtämisessä
- kasvavat tuen tarpeet
- päiväkodin omien kirjojen ikä
- älylaitteiden vaikutus vapaa-ajalla

KEURUU

Koulut

- kyselyyn vastasi 21 luokan- ja erityisluokanopettajaa ja 8 aineenopettajaa → luokan- ja erityisluokanopettajien vastauksia voitaneen pitää suuntaa antavina
- isoa vaihtelua siinä, millaisia keinoja ja miten kattavasti erilaisia toimintatapoja lukutaidon kehittämiseen käytössä säännönmukaisesti (vastaajina luokan- ja erityisluokanopettajat)
- suosituimmat toimintamuodot
  1. Oppilaat lukevat ääneen
  2. Opettaja lukee oppikirjatekstejä ääneen oppilailla
  3. Oppilaat lukevat yhdessä
  4. Opettaja kuuntelee yhdessä oppilaiden kanssa oppikirjatekstejä
  5. Oppiaineiden opiskelussa hyödynnetään tietotekstejä (ei oppikirjoja)

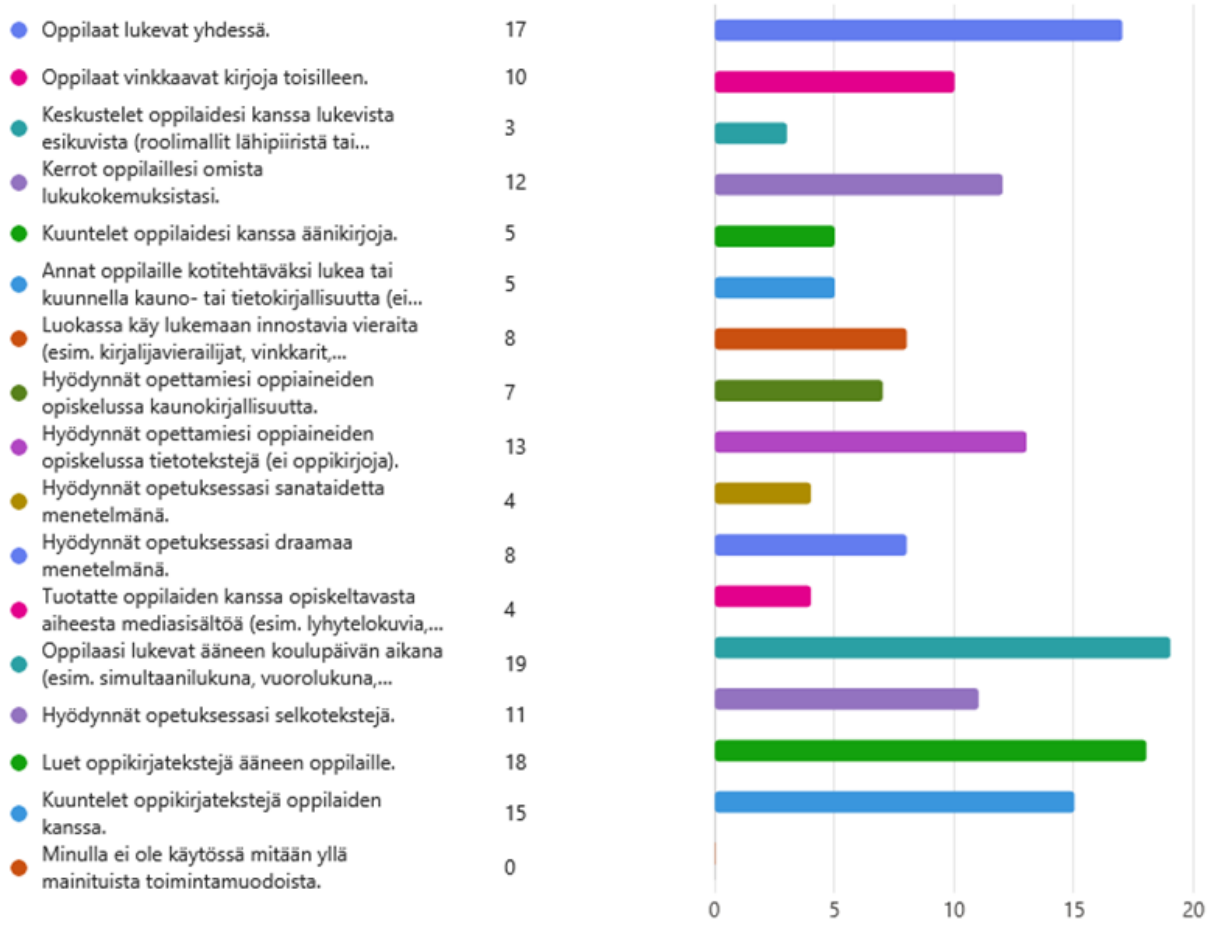

Mitkä seuraavista toimintamuodoista sinulla on luokassasi käytössä säännönmukaisesti? Voit valita useamman vaihtoehdon.

Koulut

- vaihtelua lukemisen määrän vaatimuksissa ja siinä, miten luettua käsitellään (vastaajina luokan- ja erityisluokanopettajat)

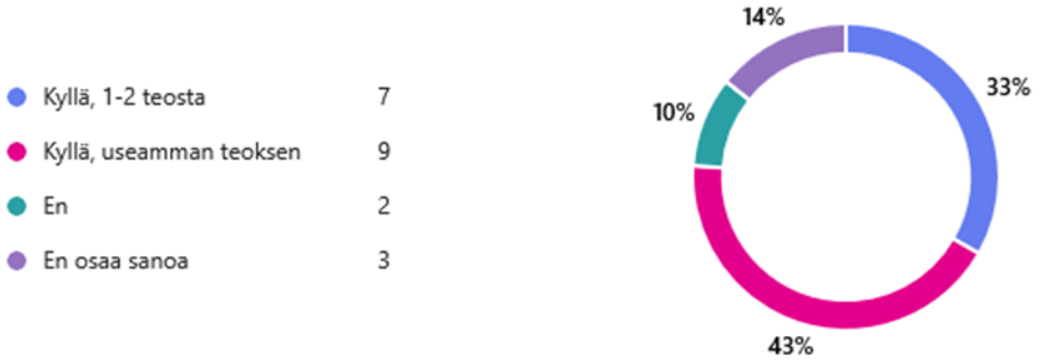

Oletko vaatinut tai tuletko vaatimaan oppilaita lukemaan tämän lukuvuoden aikana kokonaisia teoksia?

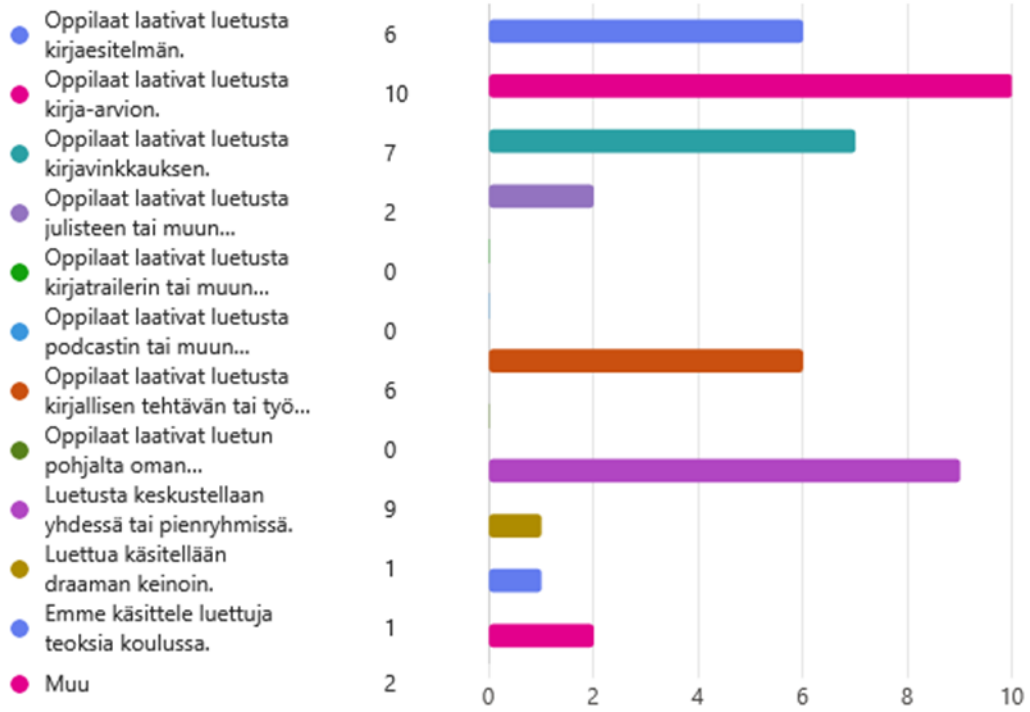

Miten käsittelette luettuja teoksia? Voit valita useamman vaihtoehdon.

- suosituimmat tavat käsitellä luettua
  1. Kirjaesitelmän laatiminen
  2. Yhdessä keskusteleminen
  3. Kirjavinkkauksen laatiminen

  → Suosivatko tavat jo valmiiksi hyviä lukijoita?

KEURUU

Kirjastoportaat sitouttaa luokkia kirjaston käyttöön

- Alakoulun puolella kulttuurikasvatussuunnitelmaan sidottu Kirjastoportaat vakiintunutta toimintaa → sekä kirjasto että opettajat sitoutuneet toteuttamiseen
  - kaikilla vastaajilla yhteisökortti käytössä
  - kaikki vastaajat kannustivat oppilaita käyttämään kirjastoa/kirjastoautoa itsenäisesti
  - kaikki vastaajat kävivät vähintään 1-2 kertaa vuodessa luokan kanssa kirjastossa tai kirjastoautossa ja melkein puolet kävivät jommassakummassa viikoittain

→ Tärkeää kehittää Kirjastoportaita myös yläkoulun ja lukion suuntaan.

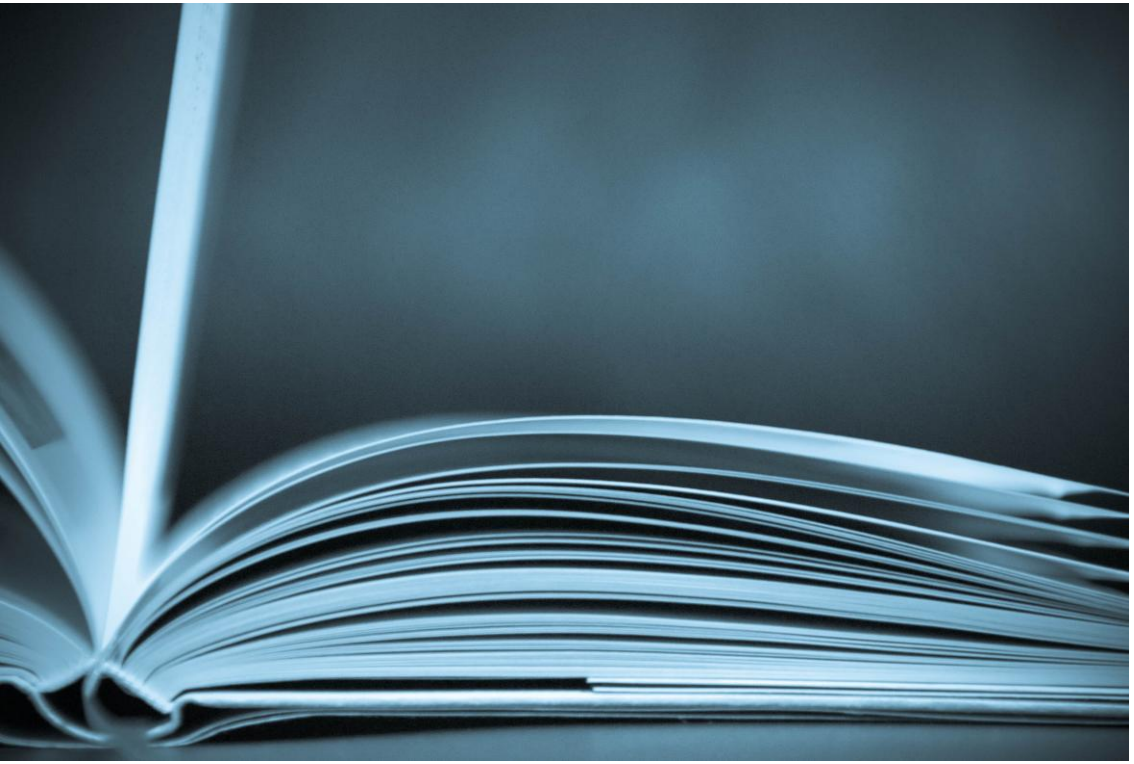

Huomionarvoisia PIRLS-tutkimuksen tuloksia

- vuorovaikutus ja luetusta keskusteleminen lukutaidon kannalta tärkeää
- pidemmillä kaunokirjallisilla teoksilla suora yhteys lasten lukutaitoon
- erilaisten lukustrategioiden oppimisen kannalta tärkeää käyttää eri tekstilajeja → Kaunokirjallisten teosten ja artikkeleiden käyttö opetuksessa oli kasvanut hieman, mutta esim. runoja ja näytelmiä ei käytetty opetuksessa juuri lainkaan.
- lukemisesta paljon pitävien määrä laskenut 5 % ja vain vähän lukemisesta pitävien määrä kasvanut 7 %
- Jo puoli tuntia lukemista päivässä kehittää lukutaitoa merkittävästi.

KEURUU

Koulut: suurimpia esille tulleita haasteita

- kiinnostuksen väheneminen lukemista kohtaan → lukemaan innostaminen ja kiinnostavien kirjojen löytäminen haastavaa (etenkin poikien kohdalla)
- pitkäjänteisyyden ja kärsivällisyyden puute
- pidempien tekstien haltuunotto huolestuttavan monella hyvin haastavaa → näkyy aineenopetuspuolella myös tekstien tuottamisessa
- heikentynyt luetun ymmärtämisen taito
- käsialan haasteet
- kodin kannustamisen ja tuen puute
- oikeinkirjoitus
- tekoäly ja sosiaalinen media
- älylaitteet ja niiden tarjoama helpommin kulutettava ja saatavissa oleva viihde
- alisuoriutuminen ja hätäily
- vapaa-ajalla tapahtuvan lukemisen vähentyminen
- S2-oppilaiden huomioiminen ja kielitietoinen toiminta

”Jos Suomessa on jatkossakin iso määrä neljäsluokkalaisia, joiden lukutaidon taso on heikko, on odotettavissa, että meillä on tulevaisuudessa vielä isompi joukko peruskoulun päättövaiheessa olevia heikkotasoisia lukijoita. Heikko lukutaito vaikuttaa monin tavoin yksilön myöhempään elämään. Se vaikeuttaa toisen asteen opintoihin siirtymistä ja opintojen sujumista samoin kuin toimimista työelämässä ja yleensäkin yhteiskunnassa ja rajoittaa myös vapaa-aikaan liittyviä mahdollisuuksia.”

Leino ym. 2024, 86

Lapset ja nuoret: oma kokemus lukutaidosta

- Oppilaille suunnattuun kyselyyn vastasi 437 lasta ja nuorta peruskoulusta ja lukiosta toisesta vuosiluokasta ylöspäin.
- Oma lukutaito: keskimäärin 4 tähteä (4 % antoi 1-2 tähteä)
- Lukutaidon tärkeys: keskimäärin 4 tähteä (8 % antoi 1-2 tähteä)
- Viimeisin kouluterveyskysely:
  - 4.-5. lk: 2 % koki vaikeuksia lukemisessa, 3 % vaikeuksia kirjoittamisessa
  - 8.-9. lk: 22 % koki vaikeuksia lukemista vaativissa tehtävissä, 20% kirjoittamista vaativissa tehtävissä
  - Lukio: 29 % koki vaikeuksia sekä lukemista että kirjoittamista vaativissa tehtävissä

KEURUU

Lapset ja nuoret: lukeminen koulussa

- Kouluun toivotaan
  1. Erilaisia lukupaikkoja
  2. Lukemista kaverin kanssa
  3. Lisää aikaa lukemiselle
  4. Enemmän kirjoja saataville
  5. Kirja-aiheisia projekteja ja teemapäiviä
  6. Lisää kirjasto- tai kirjastoautokäyntejä
  7. Lisää luovien tekstien kirjoittamista
- Lukuhaasteeseen vastaajista oli osallistunut 28 %, lukuhaasteen onnistuminen sai keskimäärin 3,5 tähteä

KEURUU

Lapset ja nuoret: lukeminen vapaa-ajalla

- 54 % vastaajista ilmoitti lukevansa vapaa-ajalla → 46% ilmoitti, ettei lue vapaa-ajalla
- Mieluiten luetaan
  1. Sarjakuvia
  2. Romaaneja
  3. Äänikirjoja
  4. Novelleja
  5. Uutisia
- Lukemaan innostaa
  1. Kiinnostava kirja
  2. Kiva lukupaikka
  3. Houkutteleva kansi/takakansi
  4. Kaverin suositus
  5. Lisää aikaa lukemiselle vapaa-ajalla

Lukeminen ja sanataide harrastuksena

- kansalaisopistolla ollut tarjolla sanataidekursseja peruskouluikäisille, mutta osallistujia ei tarpeeksi toteutuakseen → haasteena markkinointi
- lukemiseen tai sanataiteeseen liittyvillä koulujen kerhoilla (Harrastamisen Suomen malli) haasteena löytää ohjaajaa
- Jos olisi pakko valita jotain lukemiseen ja kirjoittamiseen liittyvää tekemistä vapaa-ajalle, suosituimmat valinnat olivat:
  1. tarinoihin liittyvät pelit ja roolipelit
  2. itsekseen kotona lukeminen
  3. omien tekstien kirjoittaminen kotona
  4. omien sarjakuvien tekeminen.
  - Ääniä saivat myös mm. lalutekstin tai räpin kirjoittaminen, lukupiiri tai muu lukukerho sekä kirjoihin ja kirjoittamiseen liittyvä harrastusryhmä tai työpaja.
- Sanataiteesta harrastuksena kiinnostunut 10 % vastaajista, ehkä kiinnostunut 42 %
- 39 % vastaajista oli sitä mieltä, että lapsille ja nuorille tulisi olla omia tiloja, jotka on tarkoitettu lukemisen ja kirjoittamisen harrastamiseen.

Kaupungin toimijoita

ESIMERKKEJÄ JO OLEMASSA OLEVISTA TOIMINTAMUODOISTA

- Kirjasto
  - omatoiminen lomatoiminta
  - kiertävät näyttelyt
- Nuorisotoimen tilat
  - jonkin verran sarjakuvia, kirjoja ja lehtiä
  - toteutettu esim. räp- ja graffitipajoja
  - nuorten omaehtoinen mangakerho
- Nuorten työpaja Loiste
  - aloitettu yhteistyö kirjaston kanssa
- Aamu- ja iltapäivätoiminta
  - säännöllisesti rauhallisen toiminnan hetkiä, joissa mahdollisuus lukemiseen

KEHITTÄMISMAHDOLLISUUKSIA

- eri toimipisteiden henkilökunnalle matalalla kynnyksellä toteutettavia käytännön vinkkejä sanataiteeseen ja kirjallisuuskasvatukseen
- yhteisökirjastokortit käyttöön
- kirjaston kirjakassipalvelun hyödyntäminen
- budjettia pysyvään ja laadukkaaseen kirjakokoelmaan
- jo olemassa olevan kirjallisuuden kuratointi ja asettaminen houkuttelevasti esille
- lisää tilan ja mahdollisuuksien luomista lukemiselle yms. toiminnalle (esim. Silent Book Club –konsepti)
- sitkeä sanataide- tms. kurssien/kerhojen tarjoaminen → kerhot/kurssit tarjolle jollain muulla nimellä kuin sanataiteella (esim. Mysteerikerhot)
- sanataiteen ja lukemisen salavihkainen ujuttaminen muuhun toimintaan

Kotien näkemyksiä

- Lukeva Keuruu -kyselyyn vastasi 117 huoltajaa.
- Lukutaito koettiin erittäin tärkeäksi taidoksi (keskimäärin 5 tähteä)
- 72 % ilmoitti, että heidän perheensä lapset lukevat itsenäisesti vapaa-ajalla.
- 91 % vastaajista oli kotona saatavilla kirjoja, joko omia tai kirjaston.
- 70 % vastaajista kävi lapsen kanssa yhdessä kirjastossa.
- 68% vastasi, että lapsi näkee, kun aikuinen lukee.
- 59 % vastasi, että aikuinen lukee lapselle ääneen.
- 57 % vastaajista keskustelee lapsen kanssa luetusta tai kuunnellusta.
- 55 % ilmoitti, että heidän kotona keskustellaan kirjoista.

→ Kodeissa tapahtuu jo nyt arvokasta lukutaitotyötä.

→ Muistettava, että kyselyihin vastaavat herkemmin he, jotka ovat jo valmiiksi kiinnostuneita aiheesta.

- PIRLS: selkeä yhteys
  - lapsen lukutaidon ja vanhempien lukuharrastuksen välillä (esimerkki ja asenteet)
  - lapsen lukutaidon ja kodin kirjojen määrän välillä

Kotien tukeminen tärkeää

- Erään vastaajan huomionarvoinen kommentti: ”*Valitettavasti en ole saanut lapsia innostumaan lukemisesta. Pidän lukemista tärkeänä mutta jotenkin se vaan aina jää.*”
- perheiden resurssit erilaisia → kulttuuriosallistuminen eriytynyttä yhteiskunnassa sosioekonomisen aseman mukaan
- muiden instanssien tuki tärkeää, myös perheen aikuisten tukemisessa
- 25 % vastaajista ilmoitti, että lapsella on ollut haasteita lukemisessa tai lukivalmiuksien kehittymisessä. → Näistä 28 % oli sitä mieltä, että lapsi ei ollut saanut tarpeeksi tukea haasteisiin.
- 20 % kaikista vastaajista oli sitä mieltä, että he eivät olleet saaneet tarpeeksi vinkkejä tai tukea siihen, miten voisivat kotona tukea lapsen lukemista tai lukivalmiuksien kehittymistä.
- Kodeissa kaivattiin
  1. ajankohtaisia ja ikätasolle sopivia kirjavinkkejä
  2. käytännön vinkkejä (esim. hyvistä palkitsemistavoista)
  3. lukemiseen tai kirjallisuuden liittyviä vapaa-ajan tapahtumia

KEURUU

Yhteenvetoa lasten ja nuorten ajatuksista aikuisille

- Mitä aikuisten pitäisi tehdä, jotta lapset ja nuoret innostuisivat enemmän lukemisesta ja kirjoittamisesta? → Lasten ja nuorten vastauksissa mainittiin mm.
  - kannustaminen
  - se, että ei saisi pakottaa lukemaan
  - lukemaan pakottaminen
  - kiinnostavien kirjojen suosittelu ja vinkkaus
  - kiinnostavia kirjoja pitäisi olla helposti saatavilla
  - mukavat lukupaikat
  - ruutuajan rajoittaminen tai puhelimen poistaminen
  - aikuisen pitäisi näyttää esimerkkiä
  - aikuisen pitäisi lukea yhdessä lapsen kanssa
  - palkkiot (karkki, peliaika, raha)
  - aikuisten tulisi järjestää aikaa lukemiselle

KEURUU

Yhteenvetoa tutkimuskirjallisuudesta

- Lukutaito kehittyy merkittävästi jo puolen tunnin lukemisella päivässä.
- Parhaiten lasten lukutaitoa tukee kaunokirjallisuuden lukeminen.
- Vuorovaikutus on tärkeä osa ymmärtävän lukutaidon kehittymistä.
- Kiinnostus lukemiseen korostuu erityisesti heikkojen lukijoiden kohdalla.
- Positiivinen palaute ja onnistumisen kokemukset lisäävät kiinnostusta lukemiseen.
- Luottamus omiin taitoihin on yhteydessä lukutaitoon.
- Pysyvät kirjavalikoimat lasten ja nuorten ympäristöissä lisäävät oppilaiden keskinäisiä lukukokemusten ja –suositusten jakamista ja antavat mahdollisuuden palata samaan kirjaan (lukijahistorian kertymisen merkitys!)

”Koulujen kirjastojen kirjamäärärahojen leikkaukset ovat erityisen haitallisia, sillä ne kohdistuvat ennen kaikkea heikoimmassa asemassa oleviin lapsiin ja nuoriin” (Kauppinen & Aerila 2024, 22).

- Kouluun kuulumisen yhteys lukutaitoon systemaattinen ja suoviivainen
- Myös lasten lukutaidon ja opettajien kokeman turvallisuuden ja työrauhan välillä on yhteys.
- Lasten ja nuorten lukutaidon kehittäminen vaatii pitkäjänteistä työtä. → Tämä on maraton, ei pikamatka!
- Lukutaitotyöhön tarvitaan laajasti eri tahoja.

Yhteenvetoa Keuruun lukutaitotyöstä

- Lukutaitotyötä tehdään, mutta
  - toimintatavat ja lukemisen määrät vaihtelevat.
  - lukeminen on vaihtelevalla tavalla ja tasolla näkyvillä ja läsnä.
  - selkeää dataa lukutaidon tilanteesta kaupungin tasolla ei tällä hetkellä kerätä.

→ Lukutaitotyö ei ole laajalla tasolla suunnitelmallista tai systemaattista.

- Kielitietoisessa toiminnassa on kehitettävää.
- Lasten ja nuorten kanssa työskentelevät jakavat yhteisen huolen lasten ja nuorten lukutaidosta ja lukutaidon tärkeys tunnistetaan laajasti.
- Lasten ja nuorten kanssa työskentelevät kaipaavat lisätietoa ja koulutusta sekä käytännön vinkkejä lukutaitotyön toteuttamiseen.
- Pysyviä kirjakokoelmia ei juurikaan uudisteta ja hoideta (budjettia uusiin hankintoihin ei ole).

KEURUU

Mahdollisia suuntaviivoja ja (utopistisia) haaveita 1/2

- Kaupunkiin perustetaan lukutaitotiimi.
- Lukutaitoa ja lukutaitotyötä seurataan systemaattisesti (esim. valtakunnalliset kokeet, kaupunkitason data Digilukiseulasta, NMI:n peruskoulun ja varhaiskasvatuksen lukutaitotyön kartoitus- ja kehittämistyökalu)
- Tiettyjä perusvaatimuksia/-toimintatapoja kirjataan kaupungin opetussuunnitelmaan ja/tai koulujen ja päiväkotien lukuvuosisuunnitelmiin.
- Yksiköiden johto sitoutuu pitkäjänteiseen lukutaitotyöhön.
- Päiväkoteihin ja kouluihin nimetään lukutaitovastaava, joka saa työstään tva-lisää tms. → isoihin yksiköihin ympärille myös tiimi
- Varhaiskasvatuksessa varmistetaan, että lapsille luetaan ja kirjoja tutkitaan joka päivä.
- Kouluissa lisätään lukemista ja luetusta keskustelemista systemaattisesti.
- Kouluissa opetetaan lukemisen strategioita systemaattisesti (esim. Turun perusopetuksen lukustrategiasuunnitelman mukaisesti).
- Lukemista tehdään systemaattisesti näkyväksi.

Mahdollisia suuntaviivoja ja (utopistisia) haaveita 2/2

- Päiväkodeissa otetaan käyttöön Lukeva varhaiskasvatus -ohjelma.
- Peruskouluissa otetaan käyttöön Lukeva koulu -ohjelma.
- Lukiossa otetaan käyttöön Lukeva toinen aste -ohjelma (kun se tulee käyttöön).
- Työntekijöitä koulutetaan kielitietoiseen toimintaan.
- Yksiköille korvamerkitään rahaa pysyvien kirjakokoelmien luomista varten.
- Kirjastoportaat laajennetaan yläkouluun ja lukioon.
- Varhaiskasvatuksen Kirjastoportaita kehitetään eteenpäin.
- Esim. kirjastopedagogin työaikaa kohdistetaan lisää lasten ja nuorten kanssa tehtävään työhön.
- Palkataan nuoria Keuruun lukulähettiläiksi tekemään lukemiseen liittyvää somea.
- Palkataan kaupunkiin lukukoordinaattori/sanataideopettaja joka esim. vetää kaupungin lukutaitotiimiä, koordinoi kaupungin lukutaitotyötä, kiertää kouluissa ja päiväkodeissa ohjaamassa sanataidetta ja vetämässä innostavia lukutunteja heikoille lukijoille sekä ohjaa vapaa-ajan kerhoja.

KEURUU

Selvityksessä käytetyt viittaukset

Grünthal, Satu (2020) Lukutaito ja lukeminen. Teoksessa Liisa Tainio, Maria Ahlholm, Satu Grünthal, Sirke Happonen, Riitta Juvonen, Ulla Karvonen & Sara Routarinne (toim.) *Suomen kieli ja kirjallisuus koulussa. Suomen ainedidaktisen tutkimusseuran julkaisuja. Ainedidaktisia tutkimuksia 18.* Helsinki: Suomen ainedidaktinen tutkimusseura, 165–206.

Heikkilä, Riie (2024) *Miksi lakkasimme lukemasta? Sosiologinen tulkinta lukemisen muutoksesta*. Helsinki: Gaudeamus.

Hiltunen, Jenna; Ahonen, Art; Hienonen, Ninja; Kauppinen, Heli; Kotila, Jenni; Lehtola, Piia; Leino, Kaisa; Lintuvuori, Meri; Nissinen, Kari; Puhakka, Eija; Sirén, Marjo; Vainikainen, Mari-Pauliina & Vettenranta, Jouni (2023) *PISA 2022 ensituloksia. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2023:49*. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-263-949-3, viitattu 11.2.2026.

Kansallinen lukutaitostrategia 2030 (2021) Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/kansallinen_lukutaitostrategia_2030_0.pdf, viitattu 11.2.2026.

Kauppinen, Merja & Aerila, Juli-Anna 2024. Kohti lasten ja nuorten yhteisöllistä lukemista. Teoksessa Mari Järvenpää & Merja Kauppinen (toim.) *Lukeminen on taitolaji – puheenvuoroja lukijoista, lukemisesta ja lukutaidosta. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja 2024*. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto, 14–35.

Opetus- ja kulttuuriministeriö (2023) *PISA 2022: Osaaminen heikentynyt Suomessa ja lähes kaikissa muissa OECD –maissa. Tiedote 5.12.2023*. https://okm.fi/-/pisa-2022-osaaminen-heikentynyt-suomessa-ja-lahes-kaikissa-muissa-oecd-maissa, viitattu 11.2.2026

Pulkkinen, Jonna; Kauppinen, Heli; Hiltunen, Jenna; Lehtola, Piia; Nissinen, Kari & Rautopuro, Juhani (2024) *Tukea tasa-arvoiselle koulutielle. Maahanmuuttajataustaisten nuorten osaaminen PISA 2022 -tutkimuksessa*. Jyväskylän yliopisto. Koulutuksen tutkimuslaitos. https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-86-0232-3, viitattu 11.2.2026